

KOTITALouden PERUSKÄSITTEISTÄ JA TERMINOLOGIASTA

MAIRE HONKANEN

Helsingin yliopiston maanviljelystalon laitos

Saapunut 5. 10. 1967

Kotitalous on verraten myöhäisessä vaiheessa tullut tutkimuksen kohteeksi. Tosin kansantaloustieteilijät jo 1800-luvulla ovat jossakin määrin kiinnittäneet huomiota kotitalouden merkitykseen kansantalouden puitteissa, mutta silloisen yleisen käsityksen mukaan, joka on ollut vallitsevana vielä 1900-luvullakin, kotitalouden toiminta koostui pääasiallisesti kulutustoiminnoista (vrt. mm. HESSE 1932, LEXIS ja ZAHN 1910, SAURIO 1938). Sen sijaan kotitaloudessa tapahtuvaan tuotantotoimintaan ja sen merkitykseen yksityis- tai kansantaloudelle tuskin lainkaan kiinnitettiin huomiota. Niin ollen monet kotitalouden peruskäsitteet ja terminologia ovat alkaneet hahmottua vasta viimeksi kuluneina vuosikymmeninä. Täsmällinen määritelmä siitä, mitä monilla kotitaloutta käsittelevässä kirjallisuudessa yleisesti esiintyvillä käsitteillä halutaan ymmärtää tai käytetyillä termeillä ilmaista, puuttuu yhä vieläkin. Kuitenkin kaikkien tieteiden aloilla peruskäsitteiden luomista on pidettävä tieteen harjoittamisen ensimmäisiin edellytyksiin kuuluvana, ja erityisesti taloustieteissä peruskäsitteiden luominen muodostaa olennaisemman osan itse tieteestä kuin esim. luonnontieteiden alalla, kuten mm. MÄKI (1951) on todennut. — Kotitalous on tosin saanut kansantaloudelta tiettyjä peruskäsitteitä, samoin kuin myöhemmin eräitä käsitteitä myös liiketaloustieteen alalta, mutta niiden lisäksi kotitalouden alalla tarvitaan joukko käsitteitä sekä tietyt termit näiden käsitteiden ilmaisemiseen.

Taloustieteen piiriin kuuluvilla aloilla talous-sanankäyttö on muodostunut varsin ongelmalliseksi. Talous-sanallahan on suomen kielessä useita merkityksiä, joiden vastineena esim. ruotsin, saksan ja englannin kielessä yleensä käytetään eri sanoja. Kotitalouden yhteydessä suomen kielen talous-käsitteellä, jonka syntyä ja kehitystä SAURIO (1959, 1965) on varsin seikkaperäisesti selostanut, niin ikään on eri merkityksiä. Sanaa *kotitalous* käytetään nykyään ensinnäkin alan yleisnimityksenä (ruots. *hemhushållning*, saks. *der private Haushalt*, engl. *home economics*) ja toiseksi taloudellista yksikköä osoittamaan (*hushåll*, *Haushalt*, *house-*

hold). Yhdyssanalla *k o t i t a l o u s t y ö* tarkoitetaan kotitalousyksikön puitteissa tapahtuvaa toimintaa (*hemarbete, Hausarbeit, housework, housekeeping*)¹.

Koska useiden merkitysten ilmaiseminen samalla sanalla ymmärrettävästi tuottaa hankaluutta, kotitalous-sanan käyttö sen eräissä merkityksissä on pyritty korvaamaan muilla sanoilla tai tarkoitusta varten kehitetyillä termeillä (vrt. mm. SAURIO 1959). SAURIO (1959) on ehdottanut mm., että kotitaloudellista yksikköä osoittamaan käytettäisiin 'kotius'-sanaa. Kotitaloudessa tapahtuva toiminta (kotitaloustyö) ilmaistaisiin tällöin myös kotius-sanalla (kotiustyö). Edelleen SAURIO on käyttänyt kotitalouden ruokataloutta osoittavana nimityksenä 'ruokaus'-sanaa. 'Kotius' ja 'ruokaus' eivät kuitenkaan näytä luontuvan kielenkäyttöön. Kotitalous- ja ruokatalous-sanojen korvaaminen mainituilla uusilla nimityksillä lieneekin ollut lähinnä koeluontoista.

Kotitaloudellista yksikköä tarkoittamaan käytetään sen sijaan *r u o k a k u n t a*-sanaa sekä tilastoissa (vrt. mm. Suom. virall. tilasto XXXII) että muissa yhteyksissä. Ruokakunta viittaa kuitenkin nimenomaan yhteisen ruokatalouden perusteella muodostuneeseen yksikköön, jolloin esimerkiksi talonruokaiset palkatut työntekijät olisi laskettava työnantajan kanssa samaan yksikköön kuuluviksi. Yksityistaloudellisessa mielessä jokainen palkattu työntekijä kuitenkin kuuluu omaan, työnantajan kotitaloudesta erilliseen talousyksikkönsä. Kotitalous- ja ruokakunta-käsitteitä ei siten ole aiheellista samaistaa. Varsinkin aikaisemmin kyseisessä merkityksessä on käytetty myös *t a l o u s k u n t a*-sanaa (mm. WARIS 1945). Sitä voitaneenkin pitää käyttökelpoisena silloin, kun kotitaloudellista yksikköä osoittavalle käsitteelle haetaan kotitalous-sanasta poikkeavaa kielellistä ilmaisua. — Alan yleisnimenä kotitalous puolustaa edelleen paikkaansa. Vastaavanlaisissa yhteyksissä talous-sanaa käytetään myös muilla aloilla: kansantalous, maatalous, metsätalous jne.

Kun tarkastelun kohteena kotitaloudessa on sen taloudellinen, ekonominen puoli, tämä on pyritty osoittamaan käyttämällä muotoa *k o d i n t a l o u s* (vrt. SAURIO 1959). Viimeksi mainittu muoto on liitetty myös kotitalouden taloustiedettä käsittelevän tieteenalan nimeen. Taloustiedemerkityksessä talous-sana on kuitenkin, erityisesti maatalouden (MALI 1952, MÄKI 1964), mutta myös metsätalouden alalla suositeltu korvattavaksi sanalla ekonomia. Koska siten useissa yhteyksissä voidaan talous-sanana toistaminen välttää, tuntuisi johdonmukaiselta, että kotitalouden alalla seurattaisiin samaa käytäntöä. Kotitaloutta käsittelevä taloustiede olisi siten *k o t i t a l o u s e k o n o m i a*.

Kotitalous-käsite

Kotitalous-käsitteen sisältöä suomenkielisessä kirjallisuudessa on kosketeltu verraten vähän, joskin eräitä viittauksia käsitteen tarpeellisuuteen on tehty (HARMAJA 1946, SAURIO 1938 ja 1947). Saksan- sekä englanninkielisessä kirjallisuudessa tutkijat ovat enemmän kiinnittäneet huomiota myös kotitalouteen liittyvien käsit-

¹) Kotitalouden terminologia ei kaikilta osin ole vakiintunut myöskään ruotsin, saksan ja englannin kielissä [vrt. esim. *Haushalt, Haushaltung* (EGNER 1952) ja *Hauswirtschaft* (WEIGMANN 1930)].

teiden selventämiseen ja täsmentämiseen. Niinpä saksalaisen sosiologian tutkija WEBERIN (1925) käsityksen mukaan *'der Haushalt'* on hyödykkeiden jatkuvaa käyttöä ja hankkimista (tuotannon tai vaihdon kautta) joko 1) omaa toimeentuloa varten tai 2) itse kulutettavien muiden hyödykkeiden saamiseksi. Varsinkin määritelmän loppuosa vaikuttaa tulkinnanvaraiselta (vrt. mm. EGNER 1952), mistä syystä käsite jää epämääräiseksi. — Kansantalouden kannalta samaa käsitettä selvittänyt EGNER (1952) on päätenyt määritelmään, jonka mukaan *'der Haushalt'* on niiden toimenpiteiden kokonaisuus, jotka kohdistetaan jonkin sosiaalisen muodostelman puitteissa olevan ihmisjoukon yhteisen tarpeidentyydytyksen varmistamiseksi. Käsite on varsin laaja, ensinnäkin se peittää — lukuunottamatta ansiotaloutta (*der Erwerbsbetrieb*), jonka EGNER (1952) asettaa *'der Haushalt'* -käsitteen vastakohtaksi — yleensä kaikki erilaiset talousyksiköt. Nämä yksiköt EGNER (1952) jakaa kahteen pääryhmään: verisitein syntyneisiin (*Blutsgruppenhaushalte*) ja muiden syiden vuoksi muodostuneisiin (*Verbandshaushalte*) talouksiin. Ensin mainittuun ryhmään EGNER lukee perhetaloudet ja yhden henkilön taloudet. Jälkimmäinen ryhmä koostuu laitos-, kollektiivi- ja yhdistystalouksista. Käsitteeseen sisältyvät siten sekä yksityistalouden että erilaisten yhteisöjen talouden puitteissa toimivat yksiköt. Lisäksi voidaan huomauttaa, että tarpeiden tyydyttämisen varmistaminen on mahdollista käsittää myös varsin laajalaiseksi toiminnaksi. Määritelmän perusteella ei sen vuoksi voida asettaa rajaa yksikön puitteissa tapahtuvan taloudellisen toiminnan, tuotannon ja muiden toimintojen välille.

Varsin seikkaperäisesti *'der Haushalt'* -käsitettä on selvittänyt saksalainen tutkija DUBBERKE (1958). Hän tarkastelee ensin eri talousyksikkölajeihin (*Haushaltsarten*) kuuluvia yksiköitä, joista saksan kielessä käytetään *'der Haushalt'* -nimitystä. Näistä julkisella taloudella, jolla ymmärretään valtion ja eriateisten itsehallintokuntien taloutta (vrt. LEIONIEMI 1963), DUBBERKEN mukaan on varsin vähän yhtäläisyyttä varsinaisen *'der Haushalt'* -käsitteen kanssa. Sen sijaan monet yhdistystaloudet — joilla laajemmassa mielessä ymmärretään useiden henkilöiden vapaaehtoista, pysyväksi aiottua yhteenliittymää yhteisten tarkoitusten toteuttamiseksi, ja varsinaisessa merkityksessä pääasiallisesti aatteellisia päämääriä, seuraelämää ja ammattiasioiden edistämistä varten perustettuja henkilöyhtymiä — ovat lähempänä yksityis- kuin julkista taloutta. Yhdistystaloudet eivät kuitenkaan varmista yksityisen henkilön tai henkilöryhmän välttämättömien tarpeiden tyydyttämistä, kuten kotitaloudet (*die privaten Haushalte*), toteaa DUBBERKE (1958). Sen vuoksi DUBBERKEN mukaan *'der Haushalt'* -nimitys sekä julkisen että yhdistystalouden kohdalla on aiheellinen vain tulo- ja menoarvion osalta. Viimeksi mainittu seikka ei kuitenkaan ole DUBBERKEN (1958) tutkimuksen mukaan osoittautunut ratkaisevimaksi *'der Haushalt'* -käsitteelle. — Laitostalouksien suhteen DUBBERKE (1958) on päätenyt käsitykseen, että suurin osa laitosten asukkaista suorittaa maksun ylläpidostaan joko yhdellä kertaa tai useampina erinä, tai ainakin säilyttää omistusoikeuden omaisuuteensa. Tämän vuoksi Dubberke katsoo, että kaikki laitoksissa olevat henkilöt kuuluvat johonkin yksityistalouteen. Edelleen hän tekee siitä johtopäätöksen, että jokainen ihminen kuuluu koko elinaikansa johonkin kotitalouteen (*der private Haushalt*) tai muodostaa yksin oman kotitaloudellisen

yksikkönsä. — Tähän voidaan kuitenkin huomauttaa, että nyky-yhteiskunnassa on myös sellaisia ihmisiä, jotka jossakin elämänsä vaiheessa — joko syntymästä alkaen tai myöhemmin — taloudellisessa suhteessa ovat täysin yhteiskunnasta tms. riippuvia. Ei siis voitane pitää sääntönä sitä, että jokaisen ihmisen pelkkä olemassaolo edellyttää myös kotitalouden »jäsenyyden». Edelleen voidaan ajatella, että tietynlainen talousjärjestelmä saattaa sulkea kokonaan yksityistalouden olemassaolon mahdollisuuden. Tällöin ei myöskään voida puhua kotitaloudesta, ainakaan sanan nykyisessä merkityksessä.

Peruslähtökohdaksi '*der Haushalt*' -käsitteelle DUBBERKE asettaa, että se on ainoa alkuperäinen talousyksikkö, liikeyritys (*der Betrieb*). Edelleen se on toimintaperiaatteiden suhteen täysin rinnastettavissa taloudellisten toimintojen erikoistumisen kautta myöhemmin syntyneisiin taloudellisiin yrityksiin (DUBBERKE 1958, WEDDIGEN 1958). Muut edellä mainitut talousyksikkölajit (*Haushaltsarten*) ovat kotitaloudesta johdettuja yksiköitä (DUBBERKE 1958). Tarkasteltuaan '*der Haushalt*' -käsitteen eri puolia ja verrattuaan niitä muiden talousyksiköiden (vrt. TÖNNIES 1931) ominaisuuksiin DUBBERKE (1958) määrittelee '*der Haushalt*' -käsitteen — jolla hän tässä yhteydessä tarkoittaa samaa kuin käsitteellä '*der private Haushalt*' — seuraavaan tapaan: '*der Haushalt*' on alkuperäinen liikeyritys (talousyksikkö), johon jokainen yksin tai inhimillisen yhteisön osana olemassaolonsa vuoksi kuuluu ja jonka taloudellisen toiminnan (tuotannon) tarkoituksena on inhimillisen kulutustarpeen välitön tyydyttäminen.

Verrattaessa EGNERIN ja DUBBERKEN määritelmiä toisiinsa, huomio kiinnittyy siihen, että EGNER (1952) panee pääpainon toiminnalle, kun DUBBERKE (1958) taas lähtee määritelmässään talousyksiköstä. Kumpaakin seikkaa on pidettävä kotitaloudelle olennaisena. Kysymyksessä oleva yksikkö on muodostunut juuri suorittamaan määrättyä tehtävää. Käsitteet lähenevät tällöin eräiltä osin toisiaan.

Eri tutkijat näyttävät päätyneen varsin erilaisiin, jopa jyrkästi vastakkaisiin käsityksiin siitä, onko kotitaloutta pidettävä liikeyrityksenä vai ei. Niinpä mm. EGNER (1952) korostaa kotitalouden ja liikeyritysten vastakohtaisuutta. Myös LEPPÖ (1962) esittää kotitalouden yritysten vastakohtaksi. DUBBERKE sen sijaan pitää kotitaloutta alkuperäisenä yritysmuotona, kuten edellä esitetystä ilmenee. — Olennaisin seikka ei kuitenkaan ole kysymys siitä, olisiko kotitalous asetettava taloudellisia yksiköitä jaoteltaessa liikeyritykseksi vai sen vastakohtaksi. Sen sijaan voitaneen kiistattomasti todeta, että taloudelliset periaatteet ja lainalaisuudet, jotka ovat havaittavissa yleensä taloudellisessa toiminnassa, ovat yhtäläiset myös kotitaloudessa siitäkin huolimatta, että liikeyritysten ja kotitalouden päämäärät tietyissä kohdin eroavat toisistaan.

Kun halutaan tarkastella nimenomaan suomen kielen kotitalous-sanalla ilmaisettavaa käsitettä, voidaan ensinnä lähteä siitä, että kotitalous on taloudellinen yksikkö, jonka toiminnalla on tietty tarkoitus: inhimillisten tarpeiden välitön tyydyttäminen. Kuitenkin myös monet yhteiskunnan kustantamat sekä muiden yhteisöjen laitokset (lasten- ja vanhainkodit jne.) ovat kuluttajatalouksia (VARTIOVAARA 1963), joihin kotitalouskin kuuluu. Monet liikeyritykset (esim. ravintolat) ovat niin ikään taloudellisia yksiköitä ja toimivat juuri silmällä pitäen inhimillisten tarpeiden tyydyttämistä. Tämän vuoksi on tarpeen rajoittaa kotitalous toiminnan

tarkoituksen suhteen siihen rinnastettaviin muihin yksiköihin nähden. Kuten jo edellä on mainittu, liikeyrityksistä kotitalous eroaa siinä suhteessa, että ensin mainitut toimivat välikappaleina tulon hankkimisessa tarpeiden tyydyttämistä varten, kotitaloudessa sen sijaan toiminnan päämäärä saavutetaan saman talousyksikön puitteissa. Muista sellaisista talousyksiköistä, kuten erilaisten laitosten ja yhdistysmuotoisten järjestöjen talouksista, joiden tehtävänä niin ikään on huolehtia inhimillisten tarpeiden välittömästä tyydyttämisestä, kotitalouden voidaan myös katsoa poikkeavan tietyissä mielessä, vaikka kriteeriksi ei otettaisikaan DUBBERKEN historiallisiin seikkoihin perustuvaa mainintaa alkuperäisestä yrityksestä.

Kotitaloudelle on ensinnäkin ominaista, että sen jäsenet ovat taloudellisessa mielessä riippuvaisia yksikön muodostavien henkilöiden tulojen (varojen) yhteismäärästä. Toisaalta varojen käyttö — lakisääteisiä ja niihin rinnastettavissa olevia suorituksia lukuunottamatta — tapahtuu yksikön jäsenten tekemien päätösten perusteella. Kotitalous toimii siten yksityistalouden puitteissa (vrt. Nyky-Suomen sanakirja 1961). — Laitostalous sen sijaan ei yleensä ole riippuvainen jäsentensä tuloista tai varoista, vaan varat kulutuksen järjestämiseen ja sen jatkuvaan hoitamiseen määräytyvät muiden perusteiden mukaan. Myös varojen käyttöön laitoksissa olevilla henkilöillä on yleensä vain vähän mahdollisuutta vaikuttaa. Erilaisten yhdistysmuotoisten järjestöjen voidaan niin ikään todeta poikkeavan kotitaloudesta siinä mielessä, ettei ensin mainittuja voida pitää yksityistaloudellisina yksikköinä.

Kotitalous voitaneen sille tunnusomaisten seikkojen perusteella, joita edellä on kosketeltu, määritellä seuraavaan tapaan: *k o t i t a l o u s* on yhden tai useamman henkilön muodostama yksikkö, jonka taloudellisen toiminnan tarkoituksena on luoda mahdollisuus inhimillisten tarpeiden välittömälle tyydyttämiselle yksityistalouden puitteissa. — Suurimman kotitalouksien ryhmän muodostavat ns. perhetaloudet. Niiden ohella esiintyy yhden henkilön kotitalouksia sekä sellaisia kahden tai useamman henkilön muodostamia kotitalouksia, joiden syntyyn perhesiteillä ei ole vaikutusta.

Erilaisten taloudellisten yksiköiden toiminnan tarkoitusta ja puitteita selvitetäessä ymmärrettävästi havaitaan myös rajatapauksia, joiden sijoittaminen kotitalouksien ryhmään edellä esitetyn perusteella ei aina ole kiistattomasti ratkaistavissa (vrt. DUBBERKE 1958). Niinpä esim. erilaiset kollektiivitaloudet saattavat osittain toimia yksityistaloudellisten periaatteiden mukaan ja eräiltä osin laitostalouksien tapaan.

Kulutus- ja tuotanto-käsitteistä kotitaloudessa

Kulutus- ja tuotanto-käsitteiden sisältö ja näiden käsitteiden suhteet toisiinsa ovat eri aikoina ja eri henkilöiden esittäminä vaihdelleet varsin paljon (mm. BLACK 1926, CASSEL 1938, KYRK 1953, PIPPING 1953, WARIS 1945, WYAND 1937). Kansantalouden kannalta tarkasteltuna myös kulutuksen on katsottu kuuluvan taloudelliseen kiertokulkuun, sen viimeisenä osana. Kulutuksessa on erotettu kolme perättäistä vaihetta: kulutussuunnitelman laatiminen, hyödykkeiden ostaminen ja niiden hyväksikäyttö (PIPPING 1953, WARIS 1945). Kulutuksen määrittelyminen

edellä mainittuun tapaan osaltaan selittää sitä seikkaa, että kotitalouden toiminta on usein kokonaisuudessaan luettu kulutukseksi.

T u o t a n n o l l a — suppeassa mielessä — ymmärretään hyödykkeiden valmistamista ja — laajassa mielessä — hyödykkeiden valmistamista sekä jakelua (Leppo 1962). Edellisestä käsitteestä käytetään myös nimitystä tuottaminen, jolloin tuotanto käsittää kaikki yrityksessä arvoa luovat toiminnot, joihin luetaan myös myynti (ks. Maanvilj. tal. terminologia 1962).

Tarkasteltaessa käsitteitä kotitalouden kannalta, sellaiset tehtävät kuin varojen käytön ja koko kotitalouden toiminnan suunnittelu, hyödykkeiden hankkiminen ja niiden valmistaminen kulutuskelpoisiksi sekä erilaisten palvelusten suorittaminen on epäilemättä katsottava arvoa luoviksi toiminnoiksi (DUBBERKE 1958, HARMAJA 1946, KYRK 1953, REID 1934). On johdonmukaista lukea ne silloin tuotannolliseen toimintaan kuuluviksi suorituksiksi. REID (1934) ehdottaa tosin, että arvoa luovista toiminnoista nimenomaan kotitalouden alaan olisi luettava vain perheenjäsenten (tai yleensä kotitalouden jäsenten) palkaton työ. Tätä hän perustelee sillä, että palkatun työntekijän kannalta myös kotitalous edustaa ansio- taloutta. Lisäksi REID esittää, että jos palkatun työvoiman suoritukset joltakin osin luetaan kotitalouden tuotantotoimintaan kuuluviksi, kaikki ostetut palvelukset (esim. terveyden hoitoon liittyvät) olisi asetettava samaan asemaan. Kuitenkin voitaneen ajatella, että sellaiset markkinataloudesta ostetut työsuoritukset, joiden osalta kotitalouden osuus rajoittuu kustannuksista huolehtimiseen, jäävät kotitalouden tuotantotoiminnan ulkopuolelle. Sen sijaan silloin kun palkattu työntekijä työskentelee kotitaloudessa sen jäsenen antamien ohjeiden mukaan, hänen suorituksensa luetaan kotitalouden tuotantotoimintaan.

K u l u t u k s e l l a ymmärretään siten kotitaloudessa edellä mainituista kolmesta kulutusvaiheesta vain viimeistä eli tietyn ajanjakson kuluessa tapahtuvaa tarpeiden välitöntä tyydyttämistä tuotantotoiminnassa nautittavaksi kelpaavaan muotoon saatettuja hyödykkeitä hyväksi käyttäen (vrt. HARMAJA 1946, SAULI 1951, SELDON ja PENNANCE 1965, VARTIOVAARA 1963). Varsinkin palvelusten osalta tuotannon ja kulutuksen välin rajaaminen saattaa kuitenkin tuottaa vaikeuksia. Kotitalouden tuotantotoiminnalle olennaisena seikkana on tällöin pidettävä sitä, että se voidaan korvata ostetuilla aineellisilla hyödykkeillä tai palveluksilla, kun sitä vastoin kulutus edellyttää henkilökohtaista toimintaa (mm. REID 1934).

Inhimillisessä kulutustarpeessa voidaan erottaa fyysinen, materiaan kohdistuva ja immateriaalinen puoli. Viimeksi mainittu voidaan edelleen jakaa mm. ympäristö- ja kulttuuritarpeisiin (LEPPO 1962). Huomattavaa on, että kotitalouden tuotantotoiminnan osuus — teollisuuden laajenemisesta huolimatta — edelleenkin on varsin merkittävä. Tämä koskee sekä immateriaalisten hyödykkeiden aikaansaamista että materiaalisten hyödykkeiden valmistamista kulutuskelpoisiksi. — Osa tarpeista tyydytetään **k e r t a (k u l u t u s) h y ö d y k k e i t ä**, siis sellaisia hyödykkeitä (tavaroita) hyväksi käyttäen, jotka tulevat niitä käytettäessä kerralla tai lyhyessä ajassa (yksikköperiodin aikana) loppuun kulutetuiksi. Sen sijaan **k e s t o (k u l u t u s) h y ö d y k k e i t ä** [kesto(kulutus)tavaroita] — tai oikeammin niistä saatavia palveluksia — käytetään tarpeiden tyydyttämiseen useampien

yksikköperiodien aikana. Kuten mm. KORPELAINEN (1967) on maininnut, itse asiassa myös palvelukset voidaan ryhmitellä kerta- ja kestopalveluksiksi.

Kotitalouden varain käyttö jakaantuu kulutukseen ja säästöihin. Kulutuksessa erotetaan sidonnainen ja valinnainen eli vapaavalintainen osa (vrt. KATONA 1960) sen mukaan johtuuko kuluttajan ostopäätös ns. välttämättömyys-hyödykkeiden tarpeesta, siis hyödykkeiden, joiden hankkiminen ei yleensä siedä viivytystä (esim. ravintoon liittyvät hyödykkeet) ja jotka hankitaan niiden omien ominaisuuksien vuoksi eikä ympäristötekijöiden vaikutuksesta, vai voiko kuluttaja punnita eri vaihtoehtoja sekä itse hyödykkeen että sen hankkimisen ajankohdan suhteen (esim. vapaa-ajan viettoa varten hankitut hyödykkeet). Vastaavasti voidaan säästämässä erottaa sidonnainen osa, joka aiheutuu aikaisemmista säästöpäätöksistä (esim. velkojen kuoletukset, osamaksusuoritukset) ja valinnainen osa, jonka kuluttaja »vapaaehtoisesti» säästää (vrt. KATONA 1960). — Itse asiassa rajan asettaminen sidonnaisen ja valinnaisen varain käytön väliin saattaa suuresti riippua sekä olosuhteista että harkinnasta. Niinpä esim. suojan tarpeeseen vaikuttaa alueen maantieteellinen sijainti sekä myös yhteiskunnan kehitystaso. Käsitykset välttämättömyys- ja muista tarpeista ovat varsin subjektiivisia (KYRK 1953, PIPPING 1953), ja ne vaihtelevat samankin yhteiskunnan puitteissa — paitsi ajan mukaan — mm. eri tuloluokissa sekä horisontaalisesti että myös vertikaalisesti.

Kotitalouden toimintaan liittyviä käsitteitä

Tarpeiden moninaisuudesta johtuen kotitalouden tuotantotoiminta kohdistuu useille aloille. Niiden mukaan kotitaloudessa erotetaan: ruoanvalmistus, lastenhoito, siivoaminen ja muut puhdistustyöt, käsityöt jne. Yhteistä näille toiminnoille kuitenkin on, että ne edellyttävät tehtävien suunnittelun, niiden suorituksen, valvonnan sekä lisäksi saatujen kokemusten huomioon ottamisen uusia suunnitelmia laadittaessa. — Vainkin englanninkielisessä kirjallisuudessa on viime vuosikymmeninä laajasti käsitelty suunnittelu- ja johtotyön (management) luonnetta sekä sen merkitystä myös kotitalouden osalta. GROSS ja CRANDALLIN (1954) mukaan 'home management' käsittää sarjan päätöksiä, jotka koskevat perheen varojen käyttöä perheen päämäärien saavuttamiseksi. MALOCH ja DEACON (1966) eivät ole sitoneet käsitettä perheeseen, jolloin se on saanut laajemman sisällön: 'home management' on kotitalouden varojen käytön suunnittelua ja valvontaa tarpeet huomioon ottaen. Suunnittelu sisältää sarjan päätöksiä, jotka koskevat toimintojen tasoa ja/tai niiden järjestystä ja valvonta suunnitellun toiminnan sääntelyn (vrt. MALOCH ja DEACON 1966). Päätöksellä ymmärretään valinnan suorittamista eri vaihtoehtoista (JOHNSON et al. 1963).

'Home management'-käsitteen vastineena suomen kielessä on käytetty kotitalouden johtotyö- tai työn johto-ilmaisuja. Erityisesti kotitaloudessa, missä usein yksi henkilö suorittaa kaikki esiintyvät työt — myös yleensä työn johdolle kuuluvat suunnittelu- ja muut tehtävät — johtotyö- tai työn johto-ilmaisuudet eivät ehkä kuitenkaan parhaiten kuvaa kyseisiä toimintoja. Näistä syistä SAURIO (1966) on ehdottanut kodinpito-nimitystä vastineeksi 'home management'-käsitteelle. On kuitenkin ilmeistä, että 'kodinpidolla' suomen kielessä tarkoitetaan sisällöltään laajempaa

käsitettä kuin edellä mainittu varojen käytön suunnittelu ja valvonta sisältää. Sen vuoksi kirjoittajan käsityksen mukaan — ja mm. Suomen Akatemian Kielitoimistossa professori SADENIEMEN kanssa käydyin keskustelun perusteella — 'kodinpito' voitaisiin ajatella yhteiskäsitteeksi kotitalouden tuottavaan toimintaan liittyville henkisille ja fyysisille ponnistuksille ja lisäksi vielä kodin piirissä tapahtuville, perheenjäsenten keskinäisten suhteiden hoitamiseen liittyville toiminnoille. 'K o d i n p i t o' sisältäisi tällöin 'home management'- ja jäljempänä selostettavan 'housekeeping'-käsitteet sekä lisäksi — myös jäljempänä selostettavan — 'homemaking'-käsitteen. 'K o d i n p i t ä j ä l l ä' (homemaker) ymmärrettäisiin siten henkilöä, jonka vastuulla kodissa esiintyvien tehtävien suorittaminen pääasiallisesti on.

Edellä mainituilla 'housekeeping'- ja 'housework'-sanoilla ilmaistua, kotitalouden tuotannon edellyttämää teknisuontoista toimintaa (vrt. ANDREWS 1935) on meillä osoitettu lähinnä sanalla kotitaloustyö. Toisaalta ei liene syntynyt vakiintunutta käytäntöä siitä, olisiko myös 'home management'-käsitteeseen sisältyvä johtotyö katsottava kotitaloustyöhön kuuluvaksi (vrt. SAURIO 1947). Sen sijaan eräs osa fyysisestä kotitaloustyöstä on meillä erotettu käsitteeksi 'kodinhoito'. Sillä ymmärretään asunnon hoitoa ja siivoamista sekä tekstiilien hoitoa ja pesua (vrt. Nyky-Suomen sanakirja 1961). Esimerkiksi kouluissa kodinhoidon opetusala on jokseenkin vakiintunut edellä mainittuihin puitteisiin, jos kohta sillä on yhtymäkohtia sekä ruoanvalmistuksen että käsitöiden opetusalaan. Kuitenkin mm. kunnallisen kodinhoitajan tehtäviin tavanomaisesti kuuluvat kaikki tai lähes kaikki kotitaloustyöhön sisältyvät teknisuontoiset suoritukset, tärkeimpinä tehtävinä yleensä lastenhoito ja ruoan valmistaminen. Koska viimeksi mainitut tehtävät eivät kuitenkaan nykyisen terminologian mukaan sisälly kodinhoitoon, tietty ristiriita esiintyy k o d i n h o i t o - ja k o d i n h o i t a j a -sanoille annetun merkityksen kesken. Sen vuoksi olisi suotavaa, että näiden sanojen sisällöt tarkistettaisiin ja saatettaisiin loogiseen yhteyteen toistensa kanssa. Tarkoituksenmukaisinta olisi laajentaa 'kodinhoito'-käsite niin, että se sisältäisi edellä mainittujen asunnon ja tekstiilien hoito- sekä puhdistustöiden lisäksi kaikki pääasiallisesti fyysisistä ponnistusta vaativat kotitaloustyöt, missä merkityksessä sanaa melko yleisesti käytetäänkin. 'Kodinhoito' voitaisiin silloin katsoa vastineeksi 'housekeeping'-käsitteelle. — Suunniteltaessa kotitalouden teknisiin kysymyksiin liittyvää korkeinta opetusta Suomessa, tieteenalan nimiehdotuksena on mainittu 'k o d i n t e k n o l o g i a', joka siis kattaisi kodinhoitoon — sen nykyisessä merkityksessä — liittyvien kysymysten lisäksi myös ruuden kodin teknisuontoisten kysymysten käsittelyn.

Perheenjäsenten keskinäisten suhteiden hoitamista tarkoittavalle 'homemaking'-käsitteelle (vrt. ANDREWS 1935) meillä ei myöskään ole vakiintunutta ilmaisua. Suomenkielinen termi ymmärrettävästi helpottaisi käsitteen käyttämistä.

Kotitalouden taloudellinen tulos

Kaiken taloudellisen toiminnan tarkoituksena on tuottaa mahdollisimman suuri määrä hyödykkeitä mahdollisimman pienin kustannuksin. Kotitalouteen sovelletuna kyseinen periaate voidaan ilmaista seuraavaan tapaan. Kotitalouden taloudel-

lisena päämääränä on hankkia riittävä määrä aineellisia hyödykkeitä ja saattaa ne nautittavaksi kelpaavaan muotoon sekä huolehtia tarvittavien palvelusten saannista mahdollisimman pienin kustannuksin. Koska kotitalouden tuotantotoiminnan tulokset kulutetaan saman talousyksikön puitteissa, tuotteille ei muodostu markkinahintaa. Tämä vaikeuttaa taloudellisen tuloksen toteutusta tuoton ja kustannusten välisenä funktiona. Jos toisaalta lähtökohdaksi otetaan tietyn kotitalousyksikön jäsenten tarpeet, niiden samoin kuin hyödykkeiden kulutuksen aikaansaaman tyydytyksen määrän mittaaminen niin ikään tuottaa vaikeuksia.

K u s t a n n u k s e t, joilla ymmärretään tuotantovälineiden käyttöä rahaksi arvioituna, voidaan kotitaloudessa ainakin periaatteessa saada selvitettyiksi. Sen vuoksi kotitalousekonomian alaa koskevilla tutkimuksilla 'kannattavuus' tai taloudellisuus usein on esitetty erilaisten kustannusten funktiona. Taloudellisuutta on pyritty osoittamaan mm. vertaamalla tietyn kotitalouden kustannuksia ns. normaalkustannuksiin. 'Normaalkustannuksiksi' katsotaan tällöin yleensä suurehkon talousyksikömäärän vastaavat keskimääräiset kustannukset. Tulokset osoittavat kuitenkin vain tutkimuksen kohteena olevaa kotitaloutta tai kotitalousryhmää koskevien tulosten poikkeamisen muista eri ominaisuuksien suhteen likipitäen samalaisten talouksien tuloksista. Suuren vertailuryhmän muodostaminen eri tekijöiden suhteen edes keskimäärin tietynlaiseksi, tuottaa sekin vaikeuksia.

Eri taloudenhaarojen osalta vertailun kohteeksi voidaan ottaa myös kysymyksen tulevien tuotteiden hinta markkinataloudessa. Tällöin esim. kotitaloudessa valmistetun ruoan kustannusta verrataan ravintolassa tarjottavan vastaanvanlaisen ruoan hintaan. Vertailua vaikeuttaa kuitenkin paitsi hyödykkeen laadun ja mahdollisesti tyydytyksen määrään vaikuttavien muiden seikkojen suhteen suoritettava arviointi, myös markkinatalouden hinnan 'puhdistaminen' sellaisista kustannuseristä, jotka kotitaloudessa eivät tule kysymykseen. Kotitaloustyön hinnoittelu on eräs seikka, joka aiheuttaa mainitunlaisissa vertailuissa tiettyjä vaikeuksia (vrt. mm. HONKANEN 1967). Sen vuoksi myös kotitalouden alalla on alettu suorittaa ns. **k a t e t u o t t o l a s k e l m i a**, joilla osoitetaan kiinteiden kustannusten — joihin yleensä sisällytetään myös omasta työstä aiheutuva kustannus — peittäämisen jäävä osa tuotosta, kun aine- ym. muuttuvat kustannukset ensin on siitä vähennetty. Tuotto joudutaan yleensä tällöinkin arvioimaan. Lähtökohtana käytetään usein markkinataloudesta hankittavan vastaanvanlaisen hyödykkeen hintaa. — Edellä esitetyn perusteella on todettava, että kotitaloudessa hyödyn maksimoinnin objektiivinen määrällinen mittaaminen on käytännössä varsin työlästä, vaikka se periaatteessa tuskin on mahdotonta (vrt. DUBBERKE 1958). Tulosta voidaan siten yleensä tarkastella vain kvalitatiivisessa mielessä.

Kysymyksellä taloudellisten periaatteiden soveltamisesta kotitalouteen sekä myös kotitalouden taloudellisen tuloksen mittaamisella on kuitenkin huomattava merkitys sekä yksityis- että kansantaloudessa. Sen vuoksi erityisesti näitä seikkoja sekä myös niihin liittyviä käsitteitä ja terminologiaa olisi pyrittävä edelleen kehittämään.

KIRJALLISUUSLUETTELO

- ANDREWS, B. R. 1935. Economics of the household. IX + 626 s. New York.
- BLACK, J. 1926. Production economics. XVI + 975 s. New York.
- CASSEL, G. 1938. Teoretisk socialekonomi. 2 uppl. 682 s. Stockholm.
- DUBBERKE, H.-A. 1958. Betriebswirtschaftliche Theorie des privaten Haushalts. 197 s. Berlin.
- EGNER, E. 1952. Der Haushalt. 516 s. Berlin.
- GROSS, I. H. & CRANDALL, E. W. 1954. Management for modern families. XIV + 589 s. New York.
- HARMAJA, L. 1946. Kotitalous kansantalouden osana. 233 s. Porvoo-Helsinki.
- HESSE, A. 1932. Haushaltung, Haushaltungsstatistik. Wörterb. Volksw. 2, s. 348—349. 4. Aufl. Jena.
- HONKANEN, M. 1967. Kotitaloustyön hinnoittelun perusteista. Kotitalous 5: 173—178.
- JOHNSON, R. A. & KAST, F. E. et al. 1963. The theory and management of systems. IX+350 s. New York/San Francisco.
- KATONA, G. 1960. The powerful consumer. Psychological studies of the American economy. IX+276 New York.
- KORPELAINEN, L. 1967. Tutkimus kestokulutushyödykkeiden kysynnästä Suomessa vuosina 1948—1964. S. pankin tal. tiet. julk. B: 26: 1—139.
- KYRK, H. 1953. The family in the American economy. XVII + 407 s. Chicago.
- LEPONIEMI, A. 1963. Julkinen talous. Yhteisk. tiet. käsik. 1, s. 169—176.
- LEPPO, M. 1962. Kansantaloustieteen perusteet. 139 s. Porvoo-Helsinki.
- LEXIS, W. & ZAHN, Fr. 1910. Haushaltung. Handwörterb. Staatswiss. V, s. 405—419. 3. Aufl. Jena.
- Maanviljelystälouden terminologiaa 1962. Yliop. maanvilj. tal. lait. Moniste, 6 s. Helsinki.
- MALI, L. 1952. Talous-käsitteestä. Maatalous 1: 18.
- MALOCH, Fr. & DEACON, R. E. 1966. Proposed framework for home management. Journal of home economics 1: 31—35.
- MÄKI, A. 1951. Maanviljelystälouden peruskäsitteiden ja terminologian viimeaikaisista kehittämisyhtymyksistä. Maatalous 3: 58—61.
- 1964. Johdanto. Maanviljelijän tietokirja 3, s. XIII—XVI. Porvoo-Helsinki.
- Nyky-Suomen sanakirja 1961, 2, s. 1—735. Porvoo.
- PIPPING, H. 1953. Standard of living. Sc. Fenn. Comm. Hum. Litt. 18, 4: 1—280. Helsingfors.
- REID, M. 1934. Economics of household production. VIII + 408 s. New York.
- SAULI, L. 1951. Viljelijäperheiden elintaso maataloushallituksen kirjanpitoiloilla tilivuonna 1935/36—1948/49. (Summary: The standard of living of farm families on the bookkeeping farms of the board of agriculture in the fiscal years 1935/36—1948/49.) S. maatal. tiet. s. julk. 75: 1—236.
- SAURIO, E. 1938. Kodin kirja. 240 s. Porvoo-Helsinki.
- 1947. Maalaismännän ajankäyttö suhteessa talouden laatuun ja henkilörakenteeseen. 183 s. Helsinki.
- 1959. Talous-käsitteestä kodin piirissä. Kotitalous 8: 232—235.
- 1965. Johdatelmia kodinpitoon. II. Sama 4: 111—118.
- 1966. Johdatelmia kodinpitoon. IV. Sama 4: 101—109.
- SELDON, A. & PENNANCE, F. G. 1965. Everyman's dictionary of economics. XXX + 449 s. London.
- Suomen virallinen tilasto XXXII: 24. Maaseudun kulutustutkimus 1959/60.
- TÖNNIES, F. 1931. Gemeinschaft und Gesellschaft. Handwörterb. Soz. s. 180—191. Stuttgart.
- WARIS, Kl. 1945. Kuluttajan tulot, kulutus ja säästäminen suhdannekehityksen valossa Suomessa vuosina 1926—1938. 228 s. + 5 taul. Helsinki.
- VARTIOVAARA, Kl. 1963. Kulutus. Otavan iso tietosanak. 4, p. 1590. Helsinki.
- WEBER, M. 1925. Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der Sozialökonomik III, 1, XII + 385 s. 2. Aufl. Tübingen.
- WEDDIGEN, W. 1958. Theoretische Volkswirtschaftslehre als System der Wirtschaftstheorie 2. Aufl. 377 s. Meitenheim am Glen.
- WEIGMANN, H. 1930. Die Hauswirtschaft als moderner Betrieb. Ann. Betriebswirtsch. Arbeitsforsch. IV, 2: 210—228.
- WYAND, Ch. 1937. The economics of consumption. VIII + 565 s. New York.

SUMMARY:

THE BASIC CONCEPTS AND TERMINOLOGY OF HOME ECONOMICS

MAIRE HONKANEN

Department of Agricultural Economics, University of Helsinki

Home economics have been an object of study only in the last few decades and consequently the basic concepts and terminology in the field have still to be finally determined and clarified. As uniformity in the terminology in different countries would be of advantage for research work in this field as well as in practical life, it would be desirable that collaboration to this end could be brought about.

In different connections the question of what is or should be understood by home economics has been raised. The point has been discussed e.g. by EGNER (1952) and DUBBERKE (1958). In the Finnish literature there are only a few references to the matter (HARMAJA 1946, SAURIO 1938, SAURIO 1947). — The present writer has come to the conclusion that home economics involve a unit formed by one or more persons, the object of its economic action being to create a possibility of satisfying immediate human needs within the limits of private economy.

As the results of the production of home economics are used within the limits of the same economic unit, an analysis of their profitableness meets with considerable difficulties. However, in view of the importance of the matter to private as well as national economy, special means for proving the returns yielded by home economics, i.e. its profitableness, should be evolved.